

Ключевые слова: исковое заявление, отзыв на исковое заявление, эффективность гражданского судопроизводства, подготовка дела к судебному рассмотрению, признание иска.

Summary

Javadov H. Duty of the responder to provide a response on the statement of claim as a method of support of efficiency of civil legal proceedings.

Article is devoted to a research of a duty of the responder to provide a response on the statement of claim as a method of support of efficiency of civil legal proceedings. The opinions on an entity of procedural action for representation by the responder of a response expressed in scientific literature on the statement of claim are analyzed. Feasibility of establishment in the law of a duty of the responder to provide a response on the statement of claim and value of this duty for effective preparation of a civil case for judicial review is reasoned. International experience of support of a duty of the responder to provide a response on the statement of claim is considered. The sentence is justified to set in the legislation the rule by which non-presentation by the responder of a response on the claim is estimated by court as recognition by the responder of the claim.

Key words: the statement of claim, a response on the statement of claim, efficiency of civil legal proceedings, preparation of business for judicial review, recognition of the claim.

УДК 347.626.8

В. О. КОЖЕВНИКОВА

Вікторія Олександрівна Кожевникова, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ
ОКРЕМИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ**

Нормативне врегулювання майнових відносин подружжя у тому вигляді, що є близьким до сучасного правового підходу, набуло юридичної визначеності лише у XVIII ст., а до цього дружина була повністю підвладна чоловіку і не мала особистої та майнової самостійності. І лише у Зводі законів Російської імперії було закріплено принцип роздільності майна подружжя (т. X, ч. 1, ст. 109). Придане дружини, майно, придбане нею за угодами на своє ім'я, в порядку спадкування визнавалося її роздільною власністю. Водночас спільно набуте в період шлюбу подружжям майно за умов надання відповідних доказів могло бути їх спільною власністю¹. Майнові права дружини у шлюбі зазнавали суттєвих обмежень порівняно з чоловіком. Прийняття самостійно чинного кодифікованого нормативно-правового акта сімейного законодавства, безумовно, вплинуло на розвиток та формування правового режиму подружніх відносин, оскільки збереження залишається принцип спільності та роздільності майна чоловіка і жінки. Як стверджує О. В. Дзера, набуття Україною державного суверенітету, перехід від командно-адміністративних до ринкових методів управління економікою пов'язаний з відновленням права власності громадян². Обумовлений стан не міг не вплинути і на сферу правового регулювання відносин власності подружжя.

Так, підвищення ролі та значення приватної власності подружжя і спільної сумісної власності подружжя на майно у сімейних відносинах неодмінно передбачає необхідність її належної охорони та захисту з боку держави. Цьому, як зазначалось вище, значною мірою сприяють обґрунтовані обмеження майнових прав чоловіка та дружини.

Зокрема, вагомий внесок у розробку доктрини «правова категорія здійснення прав», «обмеження прав» зробив Є. О. Мічурін («Обмеження майнових прав фізичних осіб»)³, досліджував ці проблеми М. О. Стефанчук («Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав»)⁴, П. М. Рабінович⁵ досліджував «загально-теоретичний аспект меж здійснення прав людини», Л. В. Красицька присвятила цьому монографічну працю «Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових та майнових прав батьків і дітей»⁶, О. В. Сінегузов спробував визначити проблематику та методологію («Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб»)⁷ тощо.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі розробленої цивільно-правової доктрини, присвяченої проблемам окремих обмежень майнових прав осіб, установити сутність здійснення майнового права, обмеження майнового права чоловіка або дружини, визначити правову природу та нормативні підстави набуття обумовленого права.

На думку І. В. Жилінкової, не всі положення СК України, які стосуються майнових відносин в сім'ї, можна визнати вдалимими. Як показала практика, деякі з норм нового СК України, навпаки, значно ускладнили процес регулювання майнових відносин подружжя та створили штучні проблеми при їх застосуванні. Не всі концептуальні підходи також здаються обґрунтованими⁸. Зважаючи на це, за останні роки в національному законодавстві з розвитком права власності формувалися відповідні обмеження майнових прав подружжя, які

потребують наукового визначення. Сучасні реалії безпосередньо здійснюють свій вплив на подальшу систематизацію обмежень прав з точки зору їх відповідності завданню охорони майнових прав суб'єктів сімейних відносин, врахування та дотримання при їх встановленні природних передумов або чинників, які їх зумовлюють.

Прийнято вважати, що майнові правовідносини подружжя – це складний комплекс взаємопов'язаних дій та юридично значущих рішень дружини і чоловіка щодо володіння, користування та розпорядження належним їм майном. Так, майнові правовідносини чоловіка та дружини є досить різноманітними, а тому в сімейно-правовій науці мають різні наукові підходи і класифікації.

М. М. Дякович⁹ та Л. М. Пчелінцева поділяють майнові правовідносини подружжя на дві групи відносин:

– правові відносини, що стосуються права власності подружжя, тобто майна, яке набуто подружжям під час шлюбу;

– правові відносини з приводу взаємного матеріального утримання майна (аліментні зобов'язання)¹⁰.

А. А. Іванов поділяє майнові правовідносини чоловіка та дружини на дві інші групи:

– речові правовідносини (відносини подружжя щодо прав власності на майно та прав на користування речами, які належать кожному з них);

– зобов'язальні правовідносини (відносини подружжя щодо взаємного утримання (аліментування) та договірні відносини подружжя)¹¹.

О. В. Дзера¹² та зарубіжний дослідник Н. М. Єршова зосереджують увагу на суб'єктивному складі досліджуваних відносин та необхідності захисту інтересів третіх осіб, які вступають з подружжям або одним із них у ті чи інші правовідносини, та вказують, що існують дві групи юридичних відносин щодо володіння, користування і розпорядження спільною сумісною власністю подружжя: внутрішні відносини між ними і відносини з третіми особами¹³.

І. В. Жилінкова, роботи якої й досі залишається найбільш змістовними та обґрунтованими у сфері майнових відносин у сім'ї, підкреслює, що особливе значення має традиційний для права поділ правових відносин залежно від способу забезпечення інтересів управомоченої особи. У цьому контексті до речових відносин подружжя вчена відносить два їх різновиди:

– відносини власності (стосовно володіння, користування та розпорядження спільним майном);

– відносини, які складаються щодо прав користування чужою річчю (стосовно володіння, користування та розпорядження роздільним майном)¹⁴ – зазначений поділ майнових прав подружжя є найбільш поширеним та прийнятим у науці сучасного сімейного права України. Так, термін «майнові відносини жінки та чоловіка» тлумачиться значно ширше за своїм правовим змістом, ніж термін «відносини права власності», що обумовлюється прогресивним рівнем розвитку суспільства, шлюбно-сімейних відносин у нашій державі.

У контексті вказаного доцільно розглянути питання правових обмежень права особистої приватної власності чоловіка та дружини. З. В. Ромовська переконана, що введення терміна «особиста власність» не означає створення нової форми власності і, отже, не тягне виникнення суперечності між СК і Конституцією України¹⁵. На думку С. Я. Фурси, поняття «особиста власність», яке також використовується у цивільному обігу, за своєю суттю та правовим значенням збігається з поняттям «приватна власність», що застосовується у ст. 325 ЦК України, тому автори назвали цей розділ саме так, з метою узгодження термінології. Ввівши термін «особиста власність» у поняттєвий апарат СК, законодавець тим самим хотів підкреслити, що це власність саме кожного з подружжя¹⁶. Ю. С. Червоний зазначає, що ця назва є неточною, оскільки право особистої власності і права приватної власності – це різні правові категорії. Конституція України не містить поняття «особиста власність». Його замінено поняттям «приватна власність» (ст. 41 Конституції)¹⁷. Однак якими б не були означені категорії в сучасній науці та актах чинного законодавства, та яким би широким не було право особи взагалі, через те, що вона живе в суспільстві, неодмінно виникають суперечності між особою, яка здійснює право власності, та інтересами суспільства, правами інших уповноважених осіб. Через це у державно організованому суспільстві, де право виступає регулятором суспільних відносин, неодмінно виникають обмеження права власності¹⁸, у тому числі й подружжя.

Що стосується концептуальних підходів до правових обмежень права власності, то обмеження права власності не можна розглядати відокремлено від права власності¹⁹. Р. А. Майданик відстежив взаємозв'язок прав з їх обмеженнями і допустимість останніх у структурі елементів довірчих правовідносин²⁰. З огляду на зазначене впливає, що в сімейному праві обмеження права приватної власності подружжя є складовою права власності й у відриві від нього зазвичай не існує. Однак Є. О. Мічурін вказує: не випадково у дослідженні права власності констатується, що абсолютність права власника зовсім не означає, що ніхто ніколи не може обмежувати їх²¹.

Розглянемо прояви обмежень щодо набуття права власності другим з подружжя на майно, яке є особистою власністю дружини, чоловіка, встановлених у чинному сімейному законодавстві України. Звичайно, обмеження щодо набуття права власності на підставах, не заборонених законом, стосуються не лише недобросовісного заволодіння річчю, що не породжує права власності чи укладення правочинів, які є незаконними²², своїм змістом порушують права інших, норми моралі, суспільний порядок тощо.

Відтак, п. 1 ч. 1 ст. 57 СК України визначає, що роздільним є майно, яке кожен із подружжя набув до шлюбу, тому другий із подружжя обмежується у праві на таке майно, оскільки спільною сумісною власністю воно не є. У науковій літературі зазначалось, що «автоматичне поширення режиму спільності на дошлюбне майно одного з подружжя суперечило б правовій природі права власності як абсолютного суб'єктивного права. Без

згоди власника дошлюбне майно одного з подружжя не повинно переходити у спільну власність»²³. Відтак таке обмеження зберігається, навіть якщо зазначеним майном користується, окрім власника, інший з подружжя.

Положення п. 2 ч. 1 ст. 57 СК України встановлює наступне обмеження та при цьому зазначає, що майно, набуте кожним з подружжя за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування, є роздільним майном. Винятком з цього правила є випадки, коли майно під час шлюбу було подаровано чоловікові та дружині. Таке майно належить обом з подружжя на праві спільної власності. Питання про те, кому дарувалося майно – подружжю або одному з них, у разі спору вирішується судом, виходячи з усіх обставин справи. Зазвичай суди враховують характер подарованого майна. Якщо ж майно забезпечує інтереси подружжя, то вважається, що дарування було здійснено на користь подружжя, якщо дарунок мав персональне спрямування, то стороною в договорі дарування вважається лише один²⁴. Майно, набуте в результаті спадкування, є особистою власністю одного з подружжя – спадкоємця, виключне право на яке підтверджується свідоцтвом права на спадщину.

За загальним правилом, ст. 60 СК України визначає, що законний режим майна подружжя передбачає, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини самостійного заробітку (доходу). Однак зазначена норма, на думку Б. К. Левківського, позбавлена досить суттєвої частини, а саме: чіткої вказівки на те, що не будь-яке майно, набуте подружжям у шлюбі, є спільною сумісною власністю, а лише те, яке набуто за рахунок спільних коштів. Таке уточнення зазначеної норми, як стверджує автор, буде логічно поєднувати її з іншими нормами СК України²⁵. Однак, згідно з ч. 2 ст. 61 СК України, об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя. Тому поширення на майно, набуте подружжям у шлюбі, спільної сумісної власності відбувається за умови придбання цього майна за рахунок доходів, одержаних будь-ким з подружжя у період шлюбу²⁶. Норми п. 3 ч. 1 ст. 57 СК України встановлюють, що кошти, які належали кожному з них особисто, є роздільним майном. В. П. Маслов з цього приводу стверджував, що в такому разі об'єкт роздільної власності подружжя лише перетворюється, змінює свою форму. Проте як кошти, за рахунок яких майно було набуто, так і сама річ мають однаковий правовий режим – режим роздільності²⁷. Саме з цієї підстави другий із подружжя обмежується у праві власності на особисті кошти, які є власністю чоловіка або дружини. Тому розгляд обмежень права власності проявляється через окремі його повноваження та являє собою суто інструментальний підхід до встановлення обмежень права власності подружжя. Застосовуючи його, можна без ґрунтовної аргументації обмежити особу (другого з подружжя), наприклад, у володінні нею практично будь-яким майном, у користуванні чи розпорядженні ним²⁸, якщо буде встановлено, що кошти, які належали одному з подружжя, є роздільним майном.

Згідно з ч. 2 ст. 57 СК України до роздільного майна належать речі індивідуального користування кожного з подружжя. Зазвичай такими індивідуальними речами називають речі, що обслуговують особисті потреби окремо взятого з подружжя. Тому другий із подружжя обмежується у праві власності (сумісної) на такі речі, не є винятком і обмеження чоловіка, дружини у праві на коштовності, які є власністю того з подружжя, який користується ними. Сучасна судова практика до коштовностей відносить прикраси з дорогоцінних металів, антикварні та унікальні речі, проте термін «коштовності» є оціночною категорією і повинен визначатися судом при розгляді конкретної справи²⁹. Керуючись таким підходом, ювелірні вироби із золота і коштовного каміння звичайної ринкової вартості мають визнаватися роздільною власністю чоловіка або жінки, який/яка зазвичай користувалась ними.

Відповідно до ч. 3 ст. 57 СК України встановлено, що премії та нагороди, які один із подружжя одержав за свої особисті заслуги, належатимуть йому на праві приватної власності, а отже, другий із подружжя обмежується у праві володіння, користування та розпорядження такими майновими надходженнями з огляду на те, що останні вважаються приватною власністю. Якщо стосовно цього майна виникає спір і буде встановлено, що другий із подружжя своїми діями (веденням домашнього господарства, виховання дітей тощо) сприяв його одержанню, суд може визнати за ним право на частку цієї премії або нагороди³⁰, тому лише за наявності зазначеного юридичного факту, доведеного в судовому порядку, обмеження права на премію або нагороду другого з подружжя втрачає законодавчо установлену дію.

Отже, керуючись викладеним вище, можна дійти висновку, що розгляд обмежень права власності чоловіка, дружини проявляється через окремі його повноваження та являє собою суто інструментальний підхід до встановлення обмежень права власності подружжя. Тому, застосовуючи такий підхід, можна обмежити особу (другого з подружжя), у володінні практично будь-яким майном, у користуванні чи розпорядженні ним, якщо в судовому порядку буде встановлено, що кошти, на які майнові блага набувалися, належали одному з подружжя, а тому є роздільними.

¹ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М. : СПАРК, 1995. – С. 434.

² Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 / О. В. Дзера. – К. : Київський університет ім. Тараса Шевченка, РІК. – С. 4.

³ Мичурин Е. О. Осуществление и ограничение вещных прав : моногр. / Е. О. Мичурин. – М. : – Т. 2.

⁴ Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав / М. О. Стефанчук. – К. : КНТ, 2008. – 184 с.

⁵ Рабінович П. М. Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект) / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 6. – С. 8.

- ⁶ Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових та майнових прав батьків і дітей : моногр. / Л. В. Красицька. – К., 2015. – С. 492.
- ⁷ Сінєгубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. В. Сінєгубов. – К., 2015. – 39 с.
- ⁸ Жилинкова І. В. Личные неимущественные права и обязанности супругов: новеллы семейного Кодекса Украины // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : ЮрикомИнтер, 2010. – 104 с. – (Серия «Актуальные проблемы гражданского права»); Жилинкова І. В. Майнові правовідносини подружжя: проблеми застосування норм нового СК України. Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України. Матеріали Круглого столу (м. Київ, 2 травня 2006 р.). – Х. : Ксилон, 2007. – С. 58.
- ⁹ Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – 2-ге вид., випр. та доп. – К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. – С. 138.
- ¹⁰ Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учеб. для вузов / Л. М. Пчелинцева. – 6-е изд., перераб. – М. : Норма, 2009. – С. 198.
- ¹¹ Гражданское право : учеб. / под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1998. – Т. 3. – С. 292–294.
- ¹² Сімейне право України : підруч. / за ред. В. С. Гопанчука. – К. : Істина, 2002. – С. 88.
- ¹³ Ершова Н. М. Имущественные отношения в семье / Н. М. Ершова. – М., 1979. – С. 50.
- ¹⁴ Сімейне право України : підруч. / С. Б. Булеца, В. В. Заборовський, В. Г. Фазикош та ін.; за ред. С. Б. Булеца, В. Г. Фазикоша. – К. : Знання, 2015. – С. 158.
- ¹⁵ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. – К., 2006. – С. 133.
- ¹⁶ Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : Наук.-практ. посіб. з інформ. додатком на лазерному носії : у 2-х кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я., 2005. – Кн. 1. – С. 192.
- ¹⁷ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного. – К. : Істина, 2003. – 464 с.
- ¹⁸ Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : моногр. / Є. О. Мічурін. – Х : Юрsvіт ; НДІ Приватного права та підприємництва АПРН України, 2008. – 482 с. – С. 256.
- ¹⁹ Камышанский В. П. Ограничения права собственности: гражданско-правовой анализ : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / В. П. Камышанский. – М. : РГБ, 2003. – С. 191.
- ²⁰ Майданик Р. А. Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р. А. Майданик. – К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – С. 13.
- ²¹ Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : моногр. / Є. О. Мічурін. – Х : Юрsvіт ; НДІ Приватного права та підприємництва АПРН України, 2008. – 482 с. – С. 257.
- ²² Там само. – С. 289.
- ²³ Сімейне право України : підруч. / за ред. В. С. Гопанчука. – К., 2002. – С. 127.
- ²⁴ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилинкової. – Х. : Ксилон, 2008. – С. 178.
- ²⁵ Левківський Б. К. До питання удосконалення нормативного регулювання права спільної сумісної власності подружжя / Б. К. Левківський // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції «Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права», присвяченої пам'яті Є. В. Васильовського (м. Одеса, 17 травня 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 273.
- ²⁶ Там само. – С. 274.
- ²⁷ Маслов В. Ф. Вопросы общей собственности в судебной практике / В. Ф. Маслов. – М., 1963. – С. 67.
- ²⁸ Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : моногр. / Є. О. Мічурін. – Х : Юрsvіт ; НДІ Приватного права та підприємництва АПРН України, 2008. – С. 262.
- ²⁹ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилинкової. – Х. : Ксилон, 2008. – С. 180.
- ³⁰ Там само.

Резюме

Кожевникова В. О. Правове регулювання здійснення та обмеження окремих майнових прав подружжя.

Стаття присвячена аналізу чинного сімейного законодавства та доктринальних підходів до проблем здійснення й обмеження окремих майнових прав подружжя з урахуванням світового досвіду правового регулювання обумовлених прав. Виявлено окремі законодавчі обмеження при реалізації чоловіком або дружиною права власності.

Ключові слова: подружжя, сімейні відносини, право власності, майнові права, особа, здійснення суб'єктивного права, обмеження майнових прав, чоловік, дружина, особиста власність, інтереси сім'ї.

Резюме

Кожевникова В. А. Правовое регулирование осуществления и ограничения отдельных имущественных прав супругов.

Статья посвящена анализу действующего семейного законодательства и доктринальных подходов к проблемам осуществления и ограничения отдельных имущественных прав супругов с учетом мирового опыта правового регулирования обусловленных прав. Выявлены отдельные законодательные ограничения при реализации супругом или супругой права собственности.

Ключевые слова: супруги, семейные отношения, право собственности, имущественные права, лицо, осуществления субъективного права, ограничения имущественных прав, муж, жена, личная собственность, интересы семьи.

Summary

Kozhevnikova V. Legal regulation of the implementation and restriction of individual property rights of spouses.

The article is devoted to the analysis of the existing family law and doctrinal approaches to the problems of implementation and restriction of individual property rights of spouses, taking into account the world experience of legal regulation of the stipulated rights. Revealed, separate legislative restrictions on the implementation of spouse or spouse property rights.

Key words: spouses, family relationships, property rights, property rights, person, exercise of subjective law, restrictions of property rights, husband, wife, personal property, family interests.